

Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii STARČEVO-CRIȘ din Moldova

de Eugen Comșa

Pe teritoriul Moldovei, cea mai veche cultură, din epoca neolitică - documentată până în prezent - este cultura Starcevo-Criș¹. Această cultură de origine sudică, a pătruns mai întâi în Banat și apoi s-a răspândit, treptat, pe tot întinsul Transilvaniei, de unde, mai târziu, diferite comunități ale ei, au trecut prin trecătorile Carpaților Răsăriteni în Moldova. Cu timpul, ele au ocupat aproape tot teritoriul dintre Carpați și Prut, cu excepția câmpiei din sud-estul Moldovei, care, este posibil, să fi fost atunci o regiune mlăștinoasă, neprielnică viețuirii omenești. Nu este exclusă posibilitatea ca unele comunități Starcevo-Criș să fi trecut Prutul, mai ales, în zonele nordice ale Moldovei.

Comunitățile Starcevo-Criș, fiind cele mai vechi cunoscute până acum, în Moldova reprezintă o cultură evoluată pentru acea perioadă a neoliticului timpuriu, când în ținuturile vecine, situate mai la nord, populația se afla încă pe o treaptă mai joasă de dezvoltare.

Ținând seama de datele amintite rezultă că fiecare din elementele specifice acestei culturi materiale, din ținuturile studiate, reprezintă un început și de aceea merită toată atenția, pentru ca după aceea să poată fi urmărită evoluția lor locală.

În lucrarea noastră ne vom ocupa de problemele legate de uneltele de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova.

Se cuvine să amintim că pe întinsul acestei provincii se cunosc destul de multe așezări de tip Starcevo-Criș, dar, din păcate, puține din ele au fost cercetate prin săpături sistematice mai ample. Multe din ele au fost descoperite prin cercetări de suprafață, iar unele au fost studiate prin sondaje modeste.

O primă lucrare privind uneltele de piatră șlefuită, perforate, din arealul culturii Starcevo-Criș a fost publicată în 1972². Curând după aceea, problemele legate, în general, de uneltele de piatră șlefuită din aria de răspândire a culturii Starcevo-Criș, ca și a celorlalte culturi din perioada neoliticului timpuriu, din întreaga țară, au fost tratate într-un studiu apărut cu două decenii în urmă, când încă nu fuseseră publicate prea multe date și desene ale unor astfel de unelte³. A urmat în timp o altă

1. Eugen Comșa: La civilisation Criș sur le territoire de la R.P. Roumain. În: AAC, I, 2, Krakow, 1959, p. 173-190.

2. N. Ursulescu: Topoarele perforate în cadrul culturii Criș pe teritoriul României. În "Carpica", V, 1972, p. 69-78.

3. Eugen Comșa: Unelte de piatră șlefuită din neoliticul timpuriu de pe teritoriul României. În Muzeul Național, II, 1975, p. 209-222.

sinteză privind numai uneltele de piatră șlefuită neperforate de tip Starcevo-Criș din Moldova⁴. În care s-a făcut o clasificare, amănunțită, a unor astfel de piese cunoscute până atunci și mai ales a celor din lotul descoperit în așezarea Starcevo-Criș de la Suceava⁵. Un ultim lot de unelte Starcevo-Criș, provenit din așezarea de la Valea Lupului a fost publicat în anul 1991⁶. Astfel, documentarea noastră s-a îmbogățit mult și face posibilă o cunoaștere mai amănunțită a unor astfel de unelte atât a celor neperforate, cât și a celor perforate, folosite de către purtătorii culturii Starcevo-Criș de pe teritoriul Moldovei, precum și o comparație cu alte piese din loturi similare ale acestei culturi, descoperite în restul țării.

Până în prezent au fost publicate, mai amănunțit, uneltele de piatră șlefuită descoperite în cursul săpăturilor efectuate în așezările de tip Starcevo-Criș - "Parcul Cetății" și de la Valea Lupului (jud. Iași), de aceea ele vor constitui elemente de bază ale documentării noastre. În continuare se vor adăuga date, mai sumare, despre alte loturi, deoarece prin sondajele efectuate în alte stațiuni de același tip din Moldova, s-au găsit, de asemenea, diferite unelte de piatră șlefuită. Unele din ele sunt publicate, altele au rămas inedite și eventual au fost menționate în rapoartele de săpături prezentate la Sesiunile anuale de rapoarte.

Datorită faptului că periodizarea așezărilor de tip Starcevo-Criș, de pe teritoriul Moldovei, nu este încă destul de clară, vom prezenta loturile de unelte de care ne ocupăm, nu în ordine cronologică (cum ar fi de dorit), ci în ordine topografică, începând din nordul Moldovei.

1 - Lotul cel mai mare este cel descoperit la Suceava - "Parcul Cetății", alcătuit din 23 piese, din care s-au publicat 20 (fig.1 și 2)⁷. Sunt reprezentate cele trei categorii de unelte și anume: topoare (8 piese), tesle (11 piese) și o daltă.

- Topoarele au formă trapezoidală, mai rar, dreptunghiulară. Taișul lor este, de regulă, arcuit, iar ceafa este dreaptă sau puțin arcuită. Secțiunea lor transversală este de formă dreptunghiulară, relativ îngustă, uneori cu laturile lungi arcuite. Secțiunea longitudinală este caracterizată prin cele două fețe drepte, puțin arcuite spre taiș⁸.

- Teslele au forme specifice. Ele sunt adesea de formă triunghiulară, cu ceafa îngustă arcuită și taișul arcuit. În secțiunea transversală au o formă specifică, plan convexă, ovală sau aproape pătrată (destul de groasă). Secțiunea longitudinală este caracterizată printr-un plan drept, cu o fațetă dreaptă oblică spre taiș, iar

4. N. Ursulescu: Contribuții la cunoașterea tipologiei și evoluției pieselor de piatră șlefuită cu taiș din cultura Starcevo-Criș pe teritoriul Moldovei. În: Buletin științific. Lucrările Laboratorului de cercetări istorice, Institutul de Învățământ Superior Suceava, 1983, p. 21-36 5 pl.

5. Ibidem, p. 21-36.

6. Eugen Comșa: Așezarea de tip Criș de la Valea Lupului. În: Arheologia Moldovei, XIV, 1991, p. 5-35.

7. N. Ursulescu: op. cit., Suceava, 1983, p. 21-36 (de ex. pl. 1/1-4; pl. 2/3, 4, 6, 9).

8. Ibidem, (de ex. pl. 1/1).

cealaltă față este arcuită. Partea de mijloc a teslelor, de la Suceava, este destul de groasă. S-a observat că unele din tesle au o albiere, de a lungul muchiei, desigur, în legătură cu modul de fizare a mânerului⁹.

- La Suceava s-a găsit și o daltă lungă și îngustă (6,1 cm lungime), cu tăișul spart din vechime. În secțiunea transversală are forma pătrată. În secțiune longitudinală cele două fețe sunt drepte și paralele¹⁰.

- Merită toată atenția o teslă (fig.9/1) de formă trapezoidală, realizată din șist de culoare verzuie cenușie, cu partea de sus ruptă din vechime¹¹. Lungimea actuală o are de 9 cm. Secțiunea transversală este de formă plan convexă, iar cea longitudinală în formă de "lentilă" cu partea de mijloc mai groasă și cu fețele arcuite spre tăiș (Fig. 2). Acesta este și el arcuit. Important este faptul că piesa a fost perforată și apoi s-a spart în dreptul orificiului. Acesta are formă conică, cu diametrul, în partea mai largă, de 3,1 cm și la partea opusă numai 2,6 cm. Se precizează "coada se introduce de pe partea plană și răspunde pe partea convexă"¹².

- S-a menționat și descoperirea, în locuința 1, a unei piese neterminată. Este "o piatră de formă paralelipipedică, cu colțurile rotunjite, având în centru un început de perforare"¹³.

Se subliniază că așezarea de la Suceava datează dintr-o fază foarte târzie a culturii Starcevo-Criș¹⁴.

II- La Ipotești (jud. Suceava) într-o astfel de așezare a fost descoperită o teslă masivă, de formă aproape dreptunghiulară, cu tăișul arcuit și ceafa aproape dreaptă (fig.3/7). În secțiune transversală are forma plan convexă. Atrage atenția faptul că lățimea piesei este aproape egală cu 1/2 din lungime¹⁵.

III- Lângă localitatea Călinești-Enache (jud. Suceava) în cadrul așezării Starcevo-Criș s-au găsit 4 unelte de piatră șlefuită. (fig. 3/8-11).

- Un topor de formă aproximativ dreptunghiulară (de 9,2x3,6 cm) cu secțiunea transversală de formă dreptunghiulară, cu laturile lungi arcuite. În secțiunea longitudinală are o formă curioasă, este gros la mijloc, cele două fețe fiind mult acruite. Tăișul îl are arcuit, iar ceafa dreaptă¹⁶.

- O altă piesă este un topor de formă aproape triunghiulară (de 11,3 cm lungime), cu ceafa îngustă, arcuită și tăișul arcuit. În secțiune transversală, la ceafă are forma ovală, iar în cea longitudinală de "lentilă", cu cele două fețe arcuite¹⁷.

9. *Ibidem*, p. 26.

10. *Ibidem*, (pl. 4/9).

11. N. Ursulescu: *op.cit.* În: Carpica, V, 1972, p. 72-73.

12. *Ibidem*, p. 73.

13. *Ibidem*, p. 73.

14. *Ibidem*, p. 73.

15. *Ibidem*, pl. 4/1.

16. *Ibidem*, pl. 2/5.

17. *Ibidem*, pl. 1/5.

- A treia piesă este o teslă (de 8 cm lungime) de formă trapezoidală prelungă, cu ceafa și tăișul arcuite. În secțiunea transversală are forma plan-convexă, iar secțiunea longitudinală are o față arcuită mai mult și alta mai dreaptă¹⁸.

- Ultima piesă este o daltă (de 9,6 cm lungime), de formă aproximativ dreptunghiulară (cu partea dinspre ceafă puțin lățită) Fig.3, cu secțiune transversală aproximativ pătrată. În secțiune longitudinală, cele două fețe, aproape drepte, se arcuiesc spre tăiș. S-a menționat că este vorba de o piatră de râu căreia i s-a șlefuit, în special, partea dinspre tăiș¹⁹.

IV- În marginea de sud a satului Pogorăști (jud. Botoșani) s-a găsit izolat, un topor²⁰ (de 7,3 cm lungime) de formă aproape dreptunghiulară, cu tăișul arcuit și ceafa dreaptă (fig.3/6). În secțiune transversală are forma plan-convexă, iar cea longitudinală are cele două fețe arcuite simetric spre tăiș. Datarea piesei nu este clară, poate fi de tip Starcevo-Criș sau să aparțină culturii cu ceramică liniară.

V - Prin săpăturile de la Glăvăneștii Vechi (jud. Iași) din așezarea de tip Starcevo-Criș, deși s-a cercetat o suprafață apreciabilă din întinderea stațiunii, s-a găsit - după cum se precizează în rapoartele de săpături publicate - un număr redus de astfel de unelte.

Se cuvine menționat faptul că după prima campanie de săpături din vara anului 1950, din cuprinsul acestei așezări, datorită suprafeței relativ mici, cercetate până atunci, în privința uneltelor de piatră șlefuită, folosite de membrii acelei comunități Starcevo-Criș s-a arătat că "în materie de unelte de piatră șlefuită, trebuie semnalat că toporul în formă de calapod nu este documentat în această cultură, în schimb, se folosește toporul plat. Toporul de piatră găurit este absent și din această cultură"²¹. Concluziile - datorate stadiului de atunci al cercetărilor - cu privire la lipsa uneltelor de piatră șlefuită, în formă de calapod și cel referitoare la lipsa uneltelor perforate au fost infirmate prin săpăturile ulterioare din diferite așezări similare din Moldova.

Se cuvine, totuși, să precizăm că în așezarea Starcevo-Criș de la Glăvăneștii Vechi, în studiul mai amplu, referitor la materialele descoperite acolo se sublinia faptul că în cuprinsul stațiunii au fost într-adevăr descoperite unelte de piatră șlefuită, relativ rare și anume este vorba de câteva topoare. Cu același prilej a fost publicat un topor fragmentar de piatră șlefuită, din care s-a păstrat numai porțiunea dinspre tăiș și aceea ciobită (fig.6/1). În secțiunea transversală piesa are forma aproximativ dreptunghiulară, cu laturile lungi puțin arcuite. Tăișul este și el arcuit²².

18. *Ibidem*, pl. 4/2.

19. *Ibidem*, pl. 4/10.

20. Ion Ioniță: Recunoașteri arheologice în regiunea satelor Pogorăști și Răuseni (reg. Botoșani, reg. Suceava). În: *Arh. Mold.* I, 1961, p. 296 (fig. 2).

21. Ion Nestor și colaboratorii: Săpăturile de pe Șantierul Valea Jijiei (Iași - Botoșani - Dorohoi) în anul 1950. În: *Sciv*, II, 1951, 1, p. 56.

22. Eugen Comșa: Contribution a l'etude de la culture Criș en Moldavie (Le site de Glăvăneștii Vechi). În: *Dacia*, XXII, 1978, p. 15 și fig. 7/1.

VI- Un al doilea lot, ca mărime, de unelte de piatră șlefuită, format dintr-un număr apreciabil de unelte, din arealul culturii Starcevo-Criș de pe întinsul Moldovei, este cel descoperit cu prilejul săpăturilor de la Valea Lupului²³ (jud. Iași).

Prin cercetări de suprafață, în preajma acestei localități în lunca râului Bahlui, pe un grind mai înalt, au fost găsite numeroase fragmente ceramice de tip Starcevo - Criș, care indicau existența pe acel loc a unei așezări a purtătorilor culturii. Pe același grind se aflau și două movile funerare, care suprapuneau stratul din timpul culturii amintite.

Fiind vorba de un complex, în parte, deranjat cu prilejul unei serii de lucrări de interes obștesc, s-a considerat necesară, de către conducerea colectivului Iași-Botoșani-Dorohoi, efectuarea unor săpături de salvare, atât în cuprinsul așezării Starcevo-Criș, cât și-n movilele funerare²⁴.

În timpul cercetării uneia din movilele funerare, în stratul de cultură de sub ea, s-au delimitat rămășițele unei locuințe Starcevo-Criș, de suprafață, care - datorită mobilei de deasupra ei - s-a păstrat în condiții destul de bune. În timpul dezvelirii resturilor locuinței amintite s-a observat că în cuprinsul ei, pe o anumită suprafață, erau răspândite numeroase piese de piatră, de dimensiuni diferite. A atras atenția, mai cu seamă, faptul că unele din aceste piese erau gata făcute, în timp ce altele erau numai în curs de prelucrare. Descoperirea și observațiile făcute, dovedesc că în cuprinsul acelei locuințe a existat un atelier în care era prelucrată piatra pentru a fi transformată în unelte șlefuite²⁵.

Se cuvine remarcat că, în cazul dat, pentru prelucrarea uneltelor de piatră se folosea o locuință obișnuită și nu o construcție special clădită și amenajată. Desigur, pregătirea uneltelor era asigurată de o persoană specializată în prelucrarea pietrei (cioplirea și șlefuirea).

Un alt fapt, demn de remarcat, este acela că pietrele descoperite la Valea Lupului, unele întregi, altele fragmentare, precum și resturile de prelucrare împrăștiate, constituie un indiciu important că activitatea din cuprinsul atelierului a fost întreruptă pe neașteptate, locul a fost părăsit, iar construcția a fost distrusă prin foc. Fig.4

Descoperirea în așezarea Starcevo-Criș de la Valea Lupului a acestui modest atelier de prelucrare a pietrei, pare să indice faptul că încă din perioada de la sfârșitul culturii, în ținuturile din estul țării noastre, în unele domenii, începuse să se producă o specializare, în sensul că anumite categorii de unelte nu se mai făceau de către membrii fiecărei familii, în parte ci în cadrul comunității. Aceasta înseamnă că unii membri ai colectivității, mai pricepuți, într-un domeniu sau altul, urmau să realizeze uneltele necesare pentru întreaga comunitate. Nu excludem

23. Săpături Vlad Zirra; Eugen Comșa: Așezarea de tip Criș de la Valea Lupului. În: Arh. Mold., XIV, 1991, p. 5-35.

24. Ion Nestor și colaboratorii: op. cit. În: SCIV, II, 1951, 1, p. 57-59.

25. Ibidem, p. 57; Eugen Comșa: op. cit. În: Arh. Mold., XIV, 1991, p. 21-25.

posibilitatea ca o parte din uneltele realizate, în așezarea de care ne ocupăm să fi fost transmise și membrilor altor comunități vecine, înrudite.

Menționăm că materia primă folosită în cadrul atelierului a fost (ca de altfel și în alte complexe similare), în principal, tuful vulcanic, de culoare gălbuie, originar, foarte probabil din zona Carpaților Răsăriteni.

O parte din uneltele de piatră șlefuită găsite, în cuprinsul locuinței-atelier amintite de la Valea Lupului, au fost realizate și din alte roci dure, de natură vulcanică, provenite din aceiași munți.

Materiile prime folosite se obțineau, în principal, pe calea schimburilor regulate, în natură, dintre comunitățile înrudite ale culturii studiate.

Cu prilejul publicării materialelor descoperite în timpul săpăturilor din așezarea Starcevo-Criș de la Valea Lupului, am avut la dispoziție 20 de unelte de piatră șlefuită, majoritatea erau întregi, iar alte câteva aveau partea dinspre tăiș ciobită, încă din vechime²⁶ (fig.4 și 5)

În cadrul lotului de unelte de piatră șlefuită, din complexul de la Valea Lupului, se pot deosebi câteva categorii de piese cu funcționalitate deosebită; Fig.5

- În primul rând sunt topoarele (10 piese), care reprezintă majoritatea. Ele au dimensiuni diferite între 4,7 cm și 9 cm lungime. Cele mai multe din ele au forma trapezoidală prelungă. Ceafa lor corespunde (ca lățime) cu jumătate sau cu puțin mai mult de jumătatea lățimii tăișului. Astfel, ceafa lor, are între 1,4 cm și 4 cm lățime, iar tăișul 2,2 până la 4,2 cm lățime. În secțiune, în dreptul cefei ele au forma dreptunghiulară, uneori cu laturile puțin arcuite sau formă ovală prelungă. La câteva piese tăișul este ciobit.

O singură piesă are forma aproape rectangulară cu ceafa și tăișul arcuite. În secțiune transversală piesa are forma dreptunghiulară. Subliniem că toate piesele din această categorie au secțiunea transversală, îngustată în înălțime.

- A doua categorie este reprezentată prin tesle (4 piese), în formă de calapod. Piesele din această serie au și ele forma trapezoidală prelungă, adesea cu partea dinspre tăiș ciobită. Cea mai mică piesă, este fragmentară și are 7 cm lungime, iar cea mai mare are 8,1 cm lungime. Ele se caracterizează prin secțiune transversală masivă: plan convexă, rectangulară (cu laturile puțin arcuite). Suprafețele care formează tăișul sunt asimetrice.

- Din cea de a treia categorie fac parte pisăloagele. Unele din ele au fost lucrate din gresie, altele, majoritatea, din tuf vulcanic. Ele se caracterizează prin secțiune transversală masivă: plan convexă. O parte din ele, credem, că au servit, la început, drept tesle, iar după ce s-a ciobit tăișul, au fost transformate în pisăloage. Forma lor actuală este ovală prelungă destul de masivă. În secțiune transversală ele au forma plan convexă, ovală neregulată, aproape rotunde, rectangulară cu colțurile arcuite. Ele au dimensiuni diferite de la 7 până la 13,5 cm lungime.

VII- Cu prilejul săpăturilor din așezarea de tip Starcevo-Criș de la Balș (jud.

26. *Ibidem*, p. 25, fig. 15 și 16.

lași) printre rămășițele unei locuințe de suprafață a au fost descoperite câteva unelte de piatră șlefuită lucrate din rocă moale sau dură. Dintre acestea au fost publicate șapte piese²⁷ (fig.3/1-5 și 9/2,3). Lotul este important prin două obiecte deosebite la care ne vom referi mai jos.

Două dintre piese sunt topoare. Unul are forma trapezoidală cu ceafa și partea dinspre tăiș arcuite. Tăișul îl are ciobit. În secțiune transversală piesa are forma dreptunghiulară, cu laturile lungi arcuite. A doua piesă are forma dreptunghiulară cu partea de sus ciobită, iar tăișul este arcuit. În secțiune tăișul are forma de V. În secțiune transversală piesa are forma plan convexă, plată²⁸.

Celelalte trei piese (tip calapod) au servit drept tesle. Două din ele au forma trapezoidală, iar cea de a treia are formă neregulată din cauza pietrei folosite. Partea dinspre tăiș are o prelungire laterală, iar cea dinspre ceafă este subțiată pe o față. În secțiune transversală piesa are forma aproximativ ovală. La toate trei tăișul este realizat printr-un plan drept oblic și printr-un altul arcuit²⁹.

Atrage atenția faptul că una din aceste piese (lucrată din rocă moale, anume din marnă de culoare vânătă) a fost perforată din vechime (fig.9/2). Unealta este spartă în dreptul orificiului. Menționăm că aceasta s-a făcut perpendicular în raport cu tăișul piesei. Fragmentul are 6 cm lungime și 5,5 lățime, în dreptul tăișului. Orificiul a avut forma tronconică și diametrul de 2 cm³⁰.

O altă piesă deosebită din acest lot a fost lucrată din rocă dură, de culoare albă. Obiectul are forma aproape sferică, puțin turtită. Pe mijloc s-a făcut un orificiu rotund (fig.9/3). Piesa a fost folosită, desigur, drept măciucă³¹. Se cuvine să subliniem că este singura de acest tip din așezările Starcevo-Criș din Moldova.

VIII - În așezarea Starcevo-Criș dintr-o fază târzie, de la Grumăzești (jud. Neamț) s-a găsit, în cursul săpăturilor, un topor "vălătuc". Alte amănunte lipsesc³². În aceeași așezare, datând dintr-o fază târzie a culturii, s-a găsit și o unealtă de piatră perforată³³.

IX - În vecinătatea râului Trotuș, în așezarea Starcevo-Criș de la Vermești (jud. Bacău), între altele s-a găsit și "un topor tip calapod, dintr-o rocă locală, cu duritate mică"³⁴.

X - Un alt lot de unelte de piatră șlefuită a fost descoperit prin săpăturile din așezarea Starcevo-Criș de la Trestiana (jud. Vaslui). În cadrul stațiunii au fost de-

27. Eugenia Popușoi: Sondajul arheologic de la Balș (jud. Iași). În: Arh. Mold., IX, 1980, p. 9.

28. Ibidem, p. 9 (fig. 4/4, 6).

29. Ibidem, p. 9 (fig. 4/1, 2, 5).

30. N. Ursulescu: op. cit. În: Carpica, V, 1972, p. 71-72.

31. Eugenia Popușoi: op. cit., p. 9 (fig. 4/3).

32. Silvia Marinescu-Bâlcu: Asupra unor probleme ale culturii Criș. În: SCIVA, 26, 1975, 4, p. 502.

33. N. Ursulescu: op. cit., Suceava, 1983, p. 32-33.

34. Ștefan Cucoș: O așezare neolitică în bazinul Trotușului. În: Mem. Ant., II, 1970, p. 481-489.

limitate două niveluri din cuprinsul lor, pe lângă alte categorii de materiale, s-au scos la iveală și 14 piese (fig.6/2-10 și fig. 7). Se subliniază că uneltele din această categorie sunt de dimensiuni mici și mijlocii³⁵. Din lotul amintit fac parte: topoare, tesle și o daltă (Fig.6)

- Predomină topoarele în număr de opt. Ele au diferite forme: aproape triunghiulară, trapezoidală sau dreptunghiulară (cu tăișul și ceafa arcuite). În secțiunea transversală ele au formă dreptunghiulară sau ovală. Secțiunea lor longitudinală are laturile lungi drepte, paralele, cu extremitățile arcuite spre tăiș și ceafă. O piesă mai deosebită are în secțiunea longitudinală o față dreaptă și alta oblică (puțin arcuită) spre tăiș.

- Din același lot fac parte 5 tesle, în formă de calapod. O piesă este fragmentară, dar prin secțiunea sa transversală (plan convexă) este specifică acestei categorii de unelte. A doua are forma dreptunghiulară, cu ceafa și tăișul arcuite. Secțiunea ei transversală este de formă ovală, iar cea longitudinală are cele două fețe aproape paralele, cu extremitățile arcuite spre tăiș și spre ceafă. Cea de a treia piesă are forma trapezoidală, cu tăișul și ceafa arcuite puțin. În secțiunea transversală are forma ovală, prelungă, iar secțiunea sa longitudinală are cele două laturi arcuite, mai ales spre tăiș, și mai puțin spre ceafă.

- O ultimă piesă a servit drept daltă. Are formă ovală prelungă. Ceafa și tăișul sunt arcuite. În secțiune transversală are forma aproape rotundă, iar secțiunea longitudinală este aproape triunghiulară, cu cele două fețe care se arcuiesc, treptat spre tăiș (Fig.7)

Tot la Trestiana, în nivelul I, s-a descoperit și o teslă perforată "dintr-o rocă mai dură, verzui negricioasă (probabil șist)". Se subliniază că "descoperirea piesei de la Trestiana, în primul nivel de acolo (deci Starcevo-Criș III), ne demonstrează în mod cert că ideea perforării n-avea cum să fie preluată din cultura ceramicii liniare, pentru că după Trestiana I mai urmează cel puțin încă o fază, până la venirea și așezarea purtătorilor culturii ceramicii liniare în Moldova"³⁶.

XI- Un alt lot de unelte de piatră șlefuită provine din așezarea de la Perieni (jud. Vaslui). Din acest complex, în raportul preliminar publicat s-au reprodus șapte piese³⁷ (fig.8). Între ele sunt reprezentate clar două tipuri;

- Topoarele (2 exemplare) de formă trapezoidală, cu ceafa dreaptă și tăișul puțin arcuit. În secțiune transversală ele au forma rectangulară. Dimensiunile lor sunt mici (de 4,4 și 5 cm).

- Alte piese au servit drept tesle, în formă de calapod. Atrage atenția faptul că ele au forme deosebite: o piesă (de 4,5 cm lungime) are forma trapezoidală, cu

35. Eugenia Popușoi: Câteva date privind săpăturile arheologice din așezarea neolitică de tip Criș de la Stroe Beloescu-Bârlad. În: Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie, 1964, I, București, 1970, p. 35; N. Ursulescu: op. cit., Suceava, 1983, p. 21-36.

36. N. Ursulescu: op. cit., Suceava, 1983, p. 33.

37. M. Petrescu-Dâmbovița: Sondajul stratigrafic de la Perieni. În: Materiale, III, 1957, p. 73-74 (fig. 7).

ceafa dreaptă și tăișul arcuit, realizat prin arcuirea unei fețe spre cealaltă (Fig.8). În secțiunea transversală are forma plan convexă. Cea de a doua piesă este fragmentară prelungă, cu marginile lungi foarte puțin arcuite și cu porțiunea dinspre tăiș, de două ori mai lată decât ceafa uneltei. Aceasta din urmă fiind arcuită. În secțiune transversală are forma plan convexă obișnuită. Celelalte două piese au formă aproximativ dreptunghiulară, cu laturile lungi una de 10 cm și alta de 6,5 cm, puțin arcuite înspre ceafă. Una din piese are tăișul și ceafa arcuite, pe când cealaltă le are drepte. Ambele au secțiune transversală de formă plan convexă.

O piesă izolată a fost folosită la început, probabil, ca topor dar acum îi lipsește partea dinspre tăiș. Ceafa este arcuită. În secțiune are forma dreptunghiulară.

XII- La Mălușteni (jud. Vaslui) - prin săpăturile din așezarea Starcevo-Criș, din punctul "La Via Schineni", la suprafața solului, în dreptul locuinței I, la astuparea secțiunii a fost recuperat și un topor perforat, care, după toate probabilitățile, provine tot de aici. Toporul a fost lucrat din marnă de culoare bej, pigmentată cu maro (lungime 5,5 cm și lățime 4,5 cm, diametrul orificiului este de 2,3 cm) a fost probabil rupt din vechime³⁸.

După părerea noastră, piesa are o formă specifică, deosebită, de aceea se pune problema dacă într-adevăr provine din stratul Starcevo-Criș. Fig.9

XIII- Tot lângă localitatea Mălușeni, pe locul numit "Recea" se află o altă așezare de tip Starcevo-Criș, în care, pe lângă diferite fragmente ceramice specifice, s-a găsit și o teslă (în formă de calapod), trapezoidală, lucrată din marnă de culoare bej³⁹. (fig6/11). Piesa are tăișul arcuit, ceafa dreaptă și secțiunea transversală plan convexă. Piesa este fragmentară⁴⁰.

XIV - Lângă satul Mânzătești (jud. Vaslui), în punctul "Via lui Mălai" s-a descoperit o așezare de tip Starcevo-Criș din curpînsul căreia s-a u strâns diferite fragmente ceramice specifice, precum și un topor de piatră⁴¹.

*

În lucrarea noastră am strâns date despre 14 complexe de tip Starcevo-Criș (fig.10) în care s-au găsit diferite unelte de piatră șlefuită. Considerăm, însă, că datele prezentate reflectă numai stadiul actual al cercetărilor, deoarece, pe întinsul Moldovei, se cunosc numeroase așezări de acest tip, din care marea majoritate au

38. Cornelia Magda Mantu: Descoperirile arheologice la Mălușteni (jud. Vaslui). În: Arh. Mold., XI, 1987, p. 192.

39. Ibidem, p. 204.

40. Ibidem, p. 202.

41. Ghenuță Coman: Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al jud. Vaslui. București, 1980, p. 177 (XLII - 25).

fost descoperite prin cercetări de suprafață, dar nu au fost studiate prin săpături sistematice, (Fig.10). În sprijinul afirmației de mai sus amintim că în repertoriul descoperirilor arheologice din Moldova întregă sunt menționate 77 puncte cu astfel de materiale, aflate pe teritoriul a 55 de localități⁴². Drept completare semnalăm că numai în zona județului Vaslui, în urma unor cercetări mai recente s-au găsit 33 de puncte⁴³ și alte 14 complexe de același tip se află în județul Suceava⁴⁴.

Precum rezultă din datele prezentate, în așezările aparținând purtătorilor culturii Starcevo-Criș de pe întinsul Moldovei s-au folosit diferite unelte de piatră șlefuită.

Din analizele făcute de specialiști reiese că astfel de unelte au fost realizate din diferite roci de natură vulcanică mai ales, din tuf vulcanic (de culoare gălbuie), dar și din alte roci dure. Materia primă, fără îndoială provine din zona Carpaților Răsăriteni.

Diferitele categorii de roci erau obținute de comunitățile din zona amintită, prin unii membri care strângeau pietrele necesare potrivite și apoi le aduceau în așezările lor pentru a fi prelucrate. Pentru comunitățile mai depărtate (de exemplu cele din vecinătatea Prutului), obținerea materiei prime necesare, constituia o problemă mai complicată. Nu excludem posibilitatea ca în unele cazuri astfel de comunități să trimită mici grupuri (în zona zăcămintelor sau către râurile din preajma lor), care să strângă pietrele necesare pentru realizarea uneltelor. Presupunem că trecerea acestor grupuri mici, prin teritoriul aparținând altor comunități, acelea fiind adesea înrudite, nu constituie o problemă.

O mare parte din materia primă necesară considerăm că era obținută pe calea schimburilor în natură, mai simple, fără complicații.

Din datele de care dispunem cu privire la atelierul de la Valea Lupului, în care se realizau diferite unelte de piatră șlefuită, rezultă că în acea vreme, fără îndoială, astfel de unelte se făceau în anumite ateliere de către persoane specializate, în acest domeniu. Constatarea ne face să presupunem că în acea perioadă, unelte necesare nu erau făcute de către membrii fiecărei familii, ci de persoane specializate care realizau uneltele necesare pentru toți membrii comunității și poate unele piese care urmau să fie transmise, pe calea schimburilor și altor comunități vecine. Se cuvine să reținem și o observație că în atelierul amintit nu se făcea numai un singur tip de unealtă (topor sau testă), ci toate tipurile utilizate de purtătorii culturii din acea zonă.

Precum rezultă din datele prezentate, în așezările aparținând purtătorilor culturii Starcevo-Criș, de pe întinsul Moldovei, s-au întrebuițat diferite unelte din piatră șlefuită. Sunt reprezentate cele două categorii specifice epocii neolitice anume uneltele neperforate (în număr apreciabil) și cele perforate, câteva piese, inclusiv unele discutabile în privința datării. În orice caz este sigur că încă din acea perioadă

42. N. Zaharia, M. Petrescu-Dâmbovița și E. Zaharia: Așezări din Moldova. De la paleolitic până la secolul al XVIII-lea. București, 1970, p. 638.

43. Ghenuță Coman: op. cit., p. 36.

44. N. Ursulescu: op. cit. În: Carpica, V, 1972, p. 77 (nota 39).

corespunzătoare neoliticului timpuriu, sunt documentate și unele piese perforate.

- Din prima categorie fac parte: topoarele, teslele, dălțile și unele pisăloage.

- Topoarele, de obicei, sunt de formă trapezoidală. Ele au aproape totdeauna, în secțiune transversală, forma dreptunghiulară (uneori cu laturile lungi puțin arcuite). Tăișul lor având în secțiune longitudinală forma de V, era realizat prin arcuirea simetrică, spre tăiș, a celor două fețe ale piesei. De multe ori tăișul era arcuit, ca și ceafa uneltelor. Aceste piese se fixau într-un mâner de lemn sau făcut din corn de cerb. Tăișul lor era totdeauna paralel cu coada uneltei.

Topoarele, fără îndoială, au fost întrebuințate, în principal, la tăierea copacilor, la prelucrarea lemnului și la alte scopuri.

- Teslele reprezintă o altă categorie importantă de unelte folosite de către purtătorii culturii. Ca și topoarele, de regulă ele au forma dreptunghiulară prelungă. Totdeauna în secțiune transversală au o formă specifică plan convexă. Tăișul lor se realizează printr-un plan drept și prin altul arcuit. Linia tăișului testelor era perpendiculară pe aceea a cozii. Astfel de unelte serveau la cioplirea lemnului și în alte scopuri similare.

- În privința dălților, după cum am amintit, o singură piesă pare să fi fost folosită în acest scop. De asemenea, nu este exclus, ca unele piese, de dimensiuni mai mici, similare ca formă cu topoarele să fi fost utilizate ca dălți.

- Pisăloagele s-au făcut, de regulă, din unelte de piatră șlefuită, mai ales, din tesle, care, datorită folosirii, mai îndelungate, aveau tăișul ciobit. Atunci se strica și restul porțiunii rămase din tăiș și, în continuare, se amenaja o fațetă potrivită scopului.

- După cum am amintit, uneltele de piatră șlefuită perforate din realul culturii Starcevo-Criș din Moldova sunt foarte puține, dar ținând seama de descoperiri similare din alte așezări de același tip din țara noastră putem afirma cu certitudine că purtătorii culturii au cunoscut și folosit, pe scară redusă, unelte de piatră șlefuită perforate.

În lucrarea noastră am menționat descoperirea în cinci din așezările Starcevo-Criș din Moldova a șapte unelte de piatră șlefuită perforate sau cu început de perforare.

Atrage atenția faptul că trei din cele șapte piese, sigur de tip Starcevo-Criș sunt unelte care, de regulă fac parte din categoria celor neperforate. Este vorba de piese care, de obicei, au servit drept topoare și tesle, dar au fost perforate. Merită subliniată observația că în privința unei piese de la Suceava și a alteia de la Balș, se face precizarea că orificiul are forma conică⁴⁵ (desigur tronconică). Observația constituie o dovadă clară că acele unelte au fost găurite folosindu-se o metodă dificilă, de durată, anume prin utilizarea unui obiect dur cu partea activă de formă tronconică sau chiar conică. Probabil, prin folosirea nisipului muiat și prin rotirea

45. *Ibidem*, p. 73.

46. *Ibidem*, p. 72.

obiectului, se realizează treptat orificiul, acționându-se asupra întregului volum al rocii corespunzător părții delimitate de tubul folosit. Este clar că orificiul astfel realizat avea forma cilindrică.

Uneltele de piatră șlefuită din așezările Starcevo-Criș din Moldova datează, fără îndoială din diferite faze din evoluția culturii. În lucrarea de sinteză despre uneltele cu tăiș din stațiunile culturii amintite, a fost formulată părerea că în Moldova există unelte datând din cele trei faze ale culturii documentate pe teritoriul provinciei, cu precizarea că majoritatea pieselor datează din faza ei mijlocie⁴⁷.

După părerea noastră, ținând seama de datele prezentate majoritatea pieselor descrise, în special, cele de la Suceava și de la Valea Lupului datează din perioada de la sfârșitul culturii Starcevo-Criș din Moldova.

În încheierea acestei lucrări este utilă o comparație a caracteristicilor uneltelor de piatră șlefuită, aparținând culturii Starcevo-Criș din Moldova cu acelea descoperite în alte așezări, de același tip, din alte regiuni ale țării noastre.

Din păcate, dacă avem în vedere descoperirile Starcevo-Criș din Muntenia constatăm că în cuprinsul majorității acelor complexe s-au găsit puține unelte de piatră șlefuită.

În lucrarea de sinteză publicată de către Victor Teodorescu, care se referă la 15 așezări de acest tip din Muntenia, constată, că în partea referitoare la prezentarea materialelor descoperite în acele complexe, sunt menționate numai două piese și anume: "un toporaș plat, trapezoidal din argilit"⁴⁸ descoperit la Bonțești (jud. Vrancea) și "un fragment de topor plat" găsit în stațiunea de la Budureasca I (jud. Prahova)⁴⁹.

Singurul lot de astfel de unelte, descoperit după publicarea lucrării amintite, puțin mai bogat, este cel scos la iveală la Dulceanca⁵⁰ (jud. Teleorman). Cu prilejul săpăturilor sistematice din acel complex, datând dintr-o fază târzie a culturii s-au găsit șase piese.

În cadrul acestui lot sunt reprezentate topoare, de formă trapezoidală, similare celor din Moldova, de care se deosebesc numai prin secțiunea transversală destul de subțire, având formă plan convexă. Tăișul lor, în formă de V, se realizează prin arcuirea simetrică a celor două fețe ale uneltei. În același lot sunt documentate și tesle (fragmentare), de formă trapezoidală sau dreptunghiulară, cu secțiune transversală de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Este evident că prin formă și prin secțiunea transversală teslele din așezările Starcevo-Criș din Moldova se aseamănă cu cele de la Dulceanca.

47. N. Ursulescu: op. cit., Suceava, 1983, pl. 5.

48. Victor Teodorescu: Cultura Criș în centrul Munteniei (Pe baza săpăturilor arheologice de la Târgșorul Vechi). În: SCIV, XIV, 1963, 2, p. 265.

49. Ibidem, p. 266.

50. Săpături Suzana Ferche; Eugen Comșa: Asezarea Starcevo-Criș de la Dulceanca (Sub tipar).

În alt ținut vecin cu Moldova, în sud-estul Transilvaniei a fost cercetată, mai intens, așezarea de tip Starcevo-Criș de la Leț (jud. Covasna). Din acest complex au fost publicate numai 3 unelte de piatră șlefuită⁵¹. Într-una din lucrările publicate despre rezultatele săpăturilor din această așezare se precizează că s-au găsit, în genere, unelte puține⁵². S-a remarcat totuși predominarea în cadrul complexului a topoarelor plate, în comparație cu teslele⁵³. Topoarele au formă trapezoidală, sunt plate sau cu secțiunea plan convexă.

Ar fi necesară o comparație cu uneltele de același tip din așezările Starcevo-Criș din Transilvania, dar într-o lucrare de sinteză referitoare la ele, se arată "numărul cu totul redus al uneltelor de producție apărute până acum în mediul culturii Criș din Transilvania"⁵⁴. În aceeași lucrare se menționează numai o teslă de piatră, în formă de calapod, descoperită în așezarea de la Morești⁵⁵. Piesa are forma dreptunghiulară, cu ceafa și tăișul puțin arcuite.

Cercetările mai intense din astfel de așezări aflate în Banat, au contribuit la o documentare mai bogată.

Piesele, din această provincie, au fost lucrate din felurite roci "dure sau mai moi"⁵⁶. În diferite așezări s-au descoperit diverse tipuri de unelte "Toporul în formă de calapod, forma cea mai des întâlnită, are diverse variante"⁵⁷ și se afirmă că acele piese "au analogii la Perieni, Pogorăști și Glăvănești"⁵⁸. Ca și în unele așezări Starcevo-Criș din Moldova (ca de ex. la Călinești)⁵⁹ și în Banat (de ex. la Beșenova) apare mai des toporul de formă trapezoidală⁶⁰, caracterizat prin secțiunea longitudinală cu cele două fețe mult arcuite în afară.

În Banat sunt documentate și rare dălți de formă trapezoidală sau dreptunghiulară prelungă⁶¹, similare pieselor din Moldova.

Unele piese de tip "vălătuc" ca și cea de la Grumzești din Moldova⁶², au apărut și în așezări similare din Banat, ca de ex. în complexul de la Cuina Turcului, nivelul II⁶³.

51. Eugenia Zaharia: Considerații despre cultura Criș, pe baza sondajelor de la Leț. În: SCIV, XV, 1964, 1, p. 21 și p. 22 (fig. 2/7-9).

52. Ibidem, p. 21.

53. Idem: Considérations sur la civilisation de Criș à la lumière des sondages de Leț. În: AMN, III, 1966, p. 14-15.

54. Nicolae Vlăsa: Cultura Criș în Transilvania. În: AMN, III, 1966, p. 18.

55. Ibidem, p. 18.

56. Gheorghe Lazarovici: Neoliticul Banatului. Cluj-Napoca, 1979, p. 30.

57. Ibidem, p. 30.

58. Ibidem, p. 30.

59. N. Ursulescu: op. cit., Suceava, 1983, pl. 2/5.

60. Gh. Lazarovici: op. cit., p. 30.

61. Ibidem, p. 30.

62. Silvia Marinescu-Bălciu: op. cit. În: SCIV, 26, 1975, 4, p. 502.

63. Gh. Lazarovici: op. cit., p. 31.

64. Ibidem, (pl. IV/C/38-42).

Tot la Beșenova apar și câteva fragmente perforate, sparte și ele (ca și cele din Moldova) în dreptul orificiului⁶⁴. Se cuvine să remarcăm faptul că la una din piese se arată în secțiune că orificiul a avut forma cilindrică⁶⁵. Astfel de piese au servit drept topoare sau ca măciuci.

Prin cercetările din Banat s-a constatat că uneltele perforate, ca de ex. de la Ostrovu Golu, au apărut "după contactul cu Vinca"⁶⁶. Este interesantă și observația că în acea perioadă timpurie a fazei Vinca A la Gornea, dintre uneltele perforate, sunt documentate numai măciuci⁶⁷. Faptul ar trebui să ne facă să presupunem că și în așezările Starcevo-Criș din Moldova, măciucile au apărut într-o perioadă târzie, după ce, în vestul țării s-a produs contactul între comunitățile târzii Starcevo-Criș și cele de la începutul culturii Vinca, din faza Vinca A, aparținând celui de al doilea "val sudic" de comunități pătrunse în ținuturile din sud - vestul țării noastre, dinspre sudul Peninsulei Balcanice.

Cu aceasta încheiem analiza problemelor privind cele 14 loturi de unelte de piatră șlefuită, realizate și folosite de către purtătorii culturii Starcevo-Criș de pe teritoriul Moldovei, unelte care sunt cele mai vechi din această parte a țării noastre.

LES OUTILS EN PIERRE POLIE DE L'AREAL DE LA CULTURE STARCEVO-CRIȘ DE LA MOLDAVIE

(Résumé)

Dans ce travail l'auteur présente les différents types des outils en pierre polie, découverts dans 14 agglomérations, appartenant à la culture de Starcevo-Criș de la Moldavie.

Les plus importantes sont les découverts des agglomérations, situées sur le territoire de la ville actuelle Suceava "Parcul Cetății" et de la agglomération de Valea Lupului (dep. Iași).

L'auteur accorde une attention spéciale à un atelier de Valea Lupului, où ont été confectonné des outils en pierre, s'occupant aussi des matériaux desquelles ont été réalisées ces outils. Ensuite sont précisé les types des outils des gens de la culture Starcevo-Criș de cette zone.

L'auteur mentionne de même la présence dans les agglomérations de type Starcevo-Criș de la Moldavie des outils avec un commencement de perforation et des outils perforés.

65. Ibidem, p. 30.

66. Ibidem.

67. Ibidem.

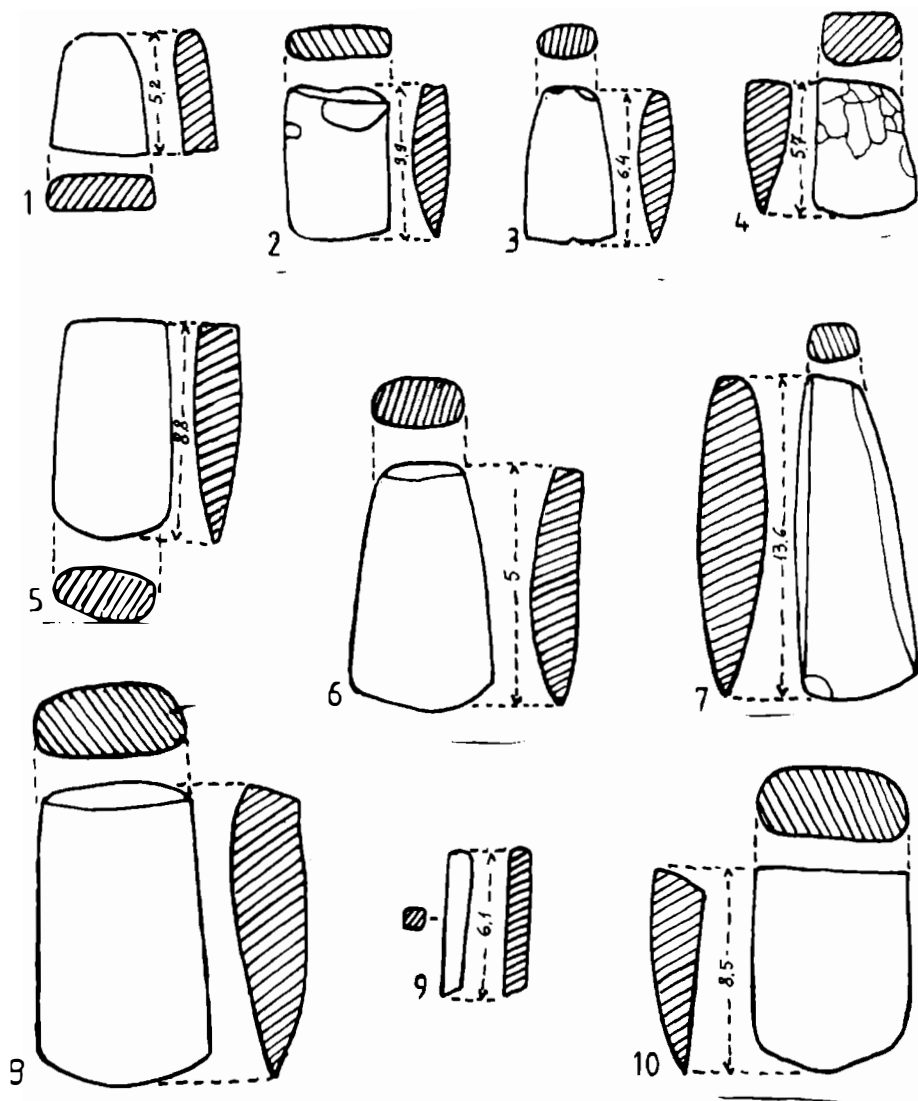

Fig. 1. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1-10. Suceava "Parcul Cetății" (după N. Ursulescu op. cit., Suceava, 1983: 1=pl. 2/4; 2=pl. 3/1; 3=pl. 4/5; 4=pl. 2/6; 5=pl. 2/9; 6=pl. 3/5; 7=pl. 3/3; 8=pl. 3/10; 9=pl. 4/9; 10=pl. 4/7).

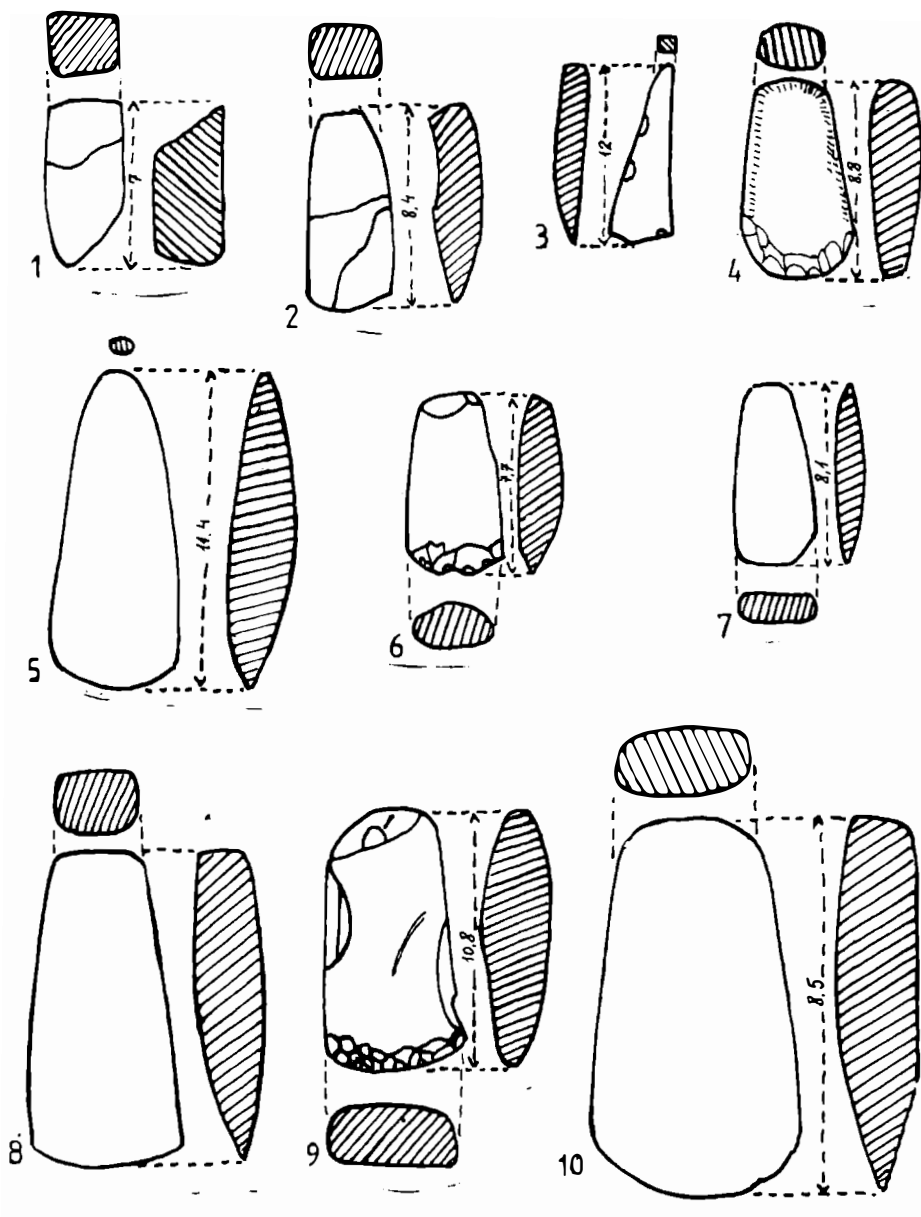

Fig. 2. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1-10. Suceava "Parcul Cetății" (după N. Ursulescu *op. cit.*, Suceava, 1983: 1=pl. 3/2; 2=pl. 3/4; 3=pl. 3/6; 4=pl. 1/3; 5=pl. 1/2; 6=pl. 3/9; 7=pl. 1/4; 8=pl. 2/3; 9=pl. 3/7; 10=pl. 1/1).

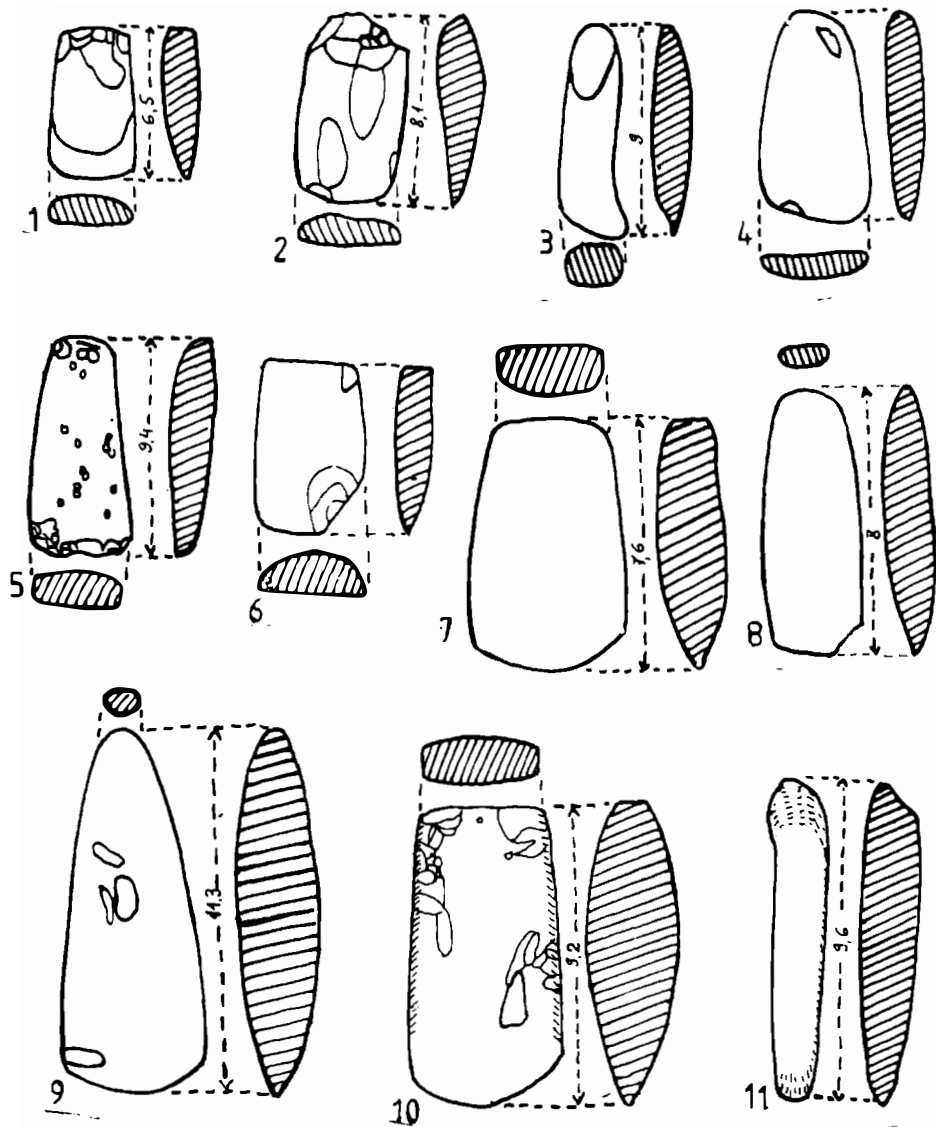

Fig. 3. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1-5. Balș; 7. Ipotești; 8-11 Călinești Enache (după N. Ursulescu *op. cit.*, Suceava, 1983: 1=pl. 4/5; 2=pl. 2/10; 3=pl. 4/11; 4=pl. 4/4; 5=pl. 2/2; 7=pl. 4/1; 8=pl. 4/2; 9=pl. 1/5; 10=pl. 2/5; 11=pl. 4/10;) 6. Pogorăști (după Ion Ioniță: *op. cit.*, Arh. Mold., I, 1961, p. 296, fig. 2.).

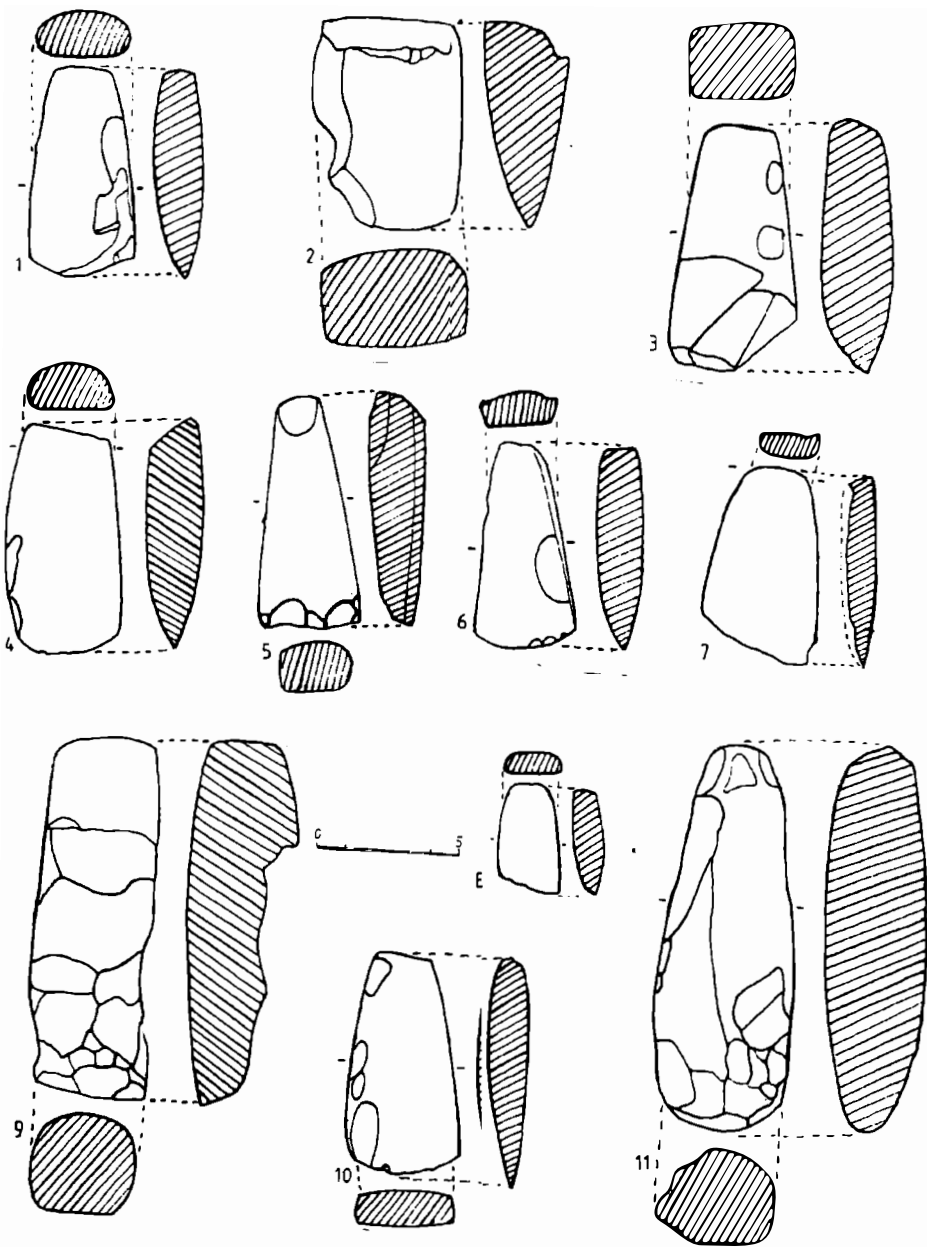

Fig. 4. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1-11. Valea Lupului (după Eugen Comșa op. cit. În: Arh. Mold., XIV, 1991, p. 25, fig. 15-16).

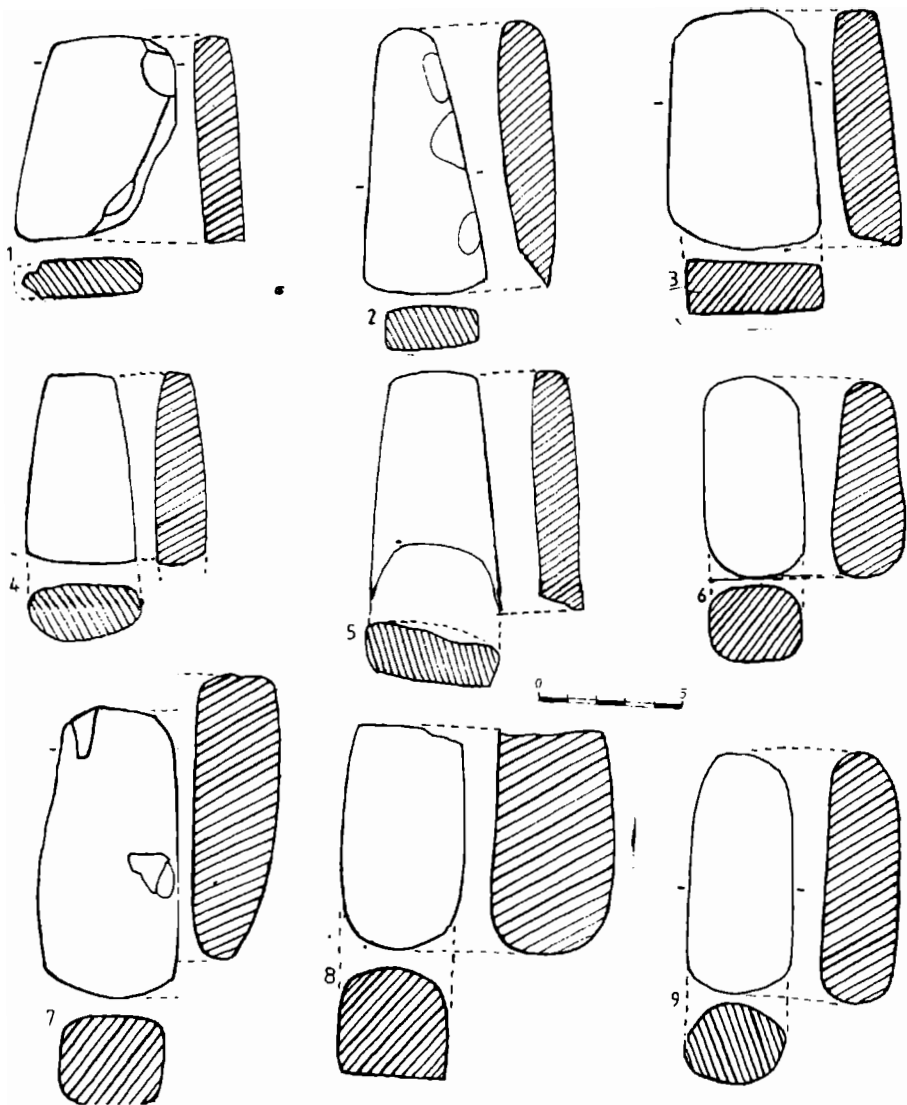

Fig. 5. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1-9. Valea Lupului (după Eugen Comșa op. cit. În: Arh. Mold., XIV, 1991, p. 25, fig. 15-16).

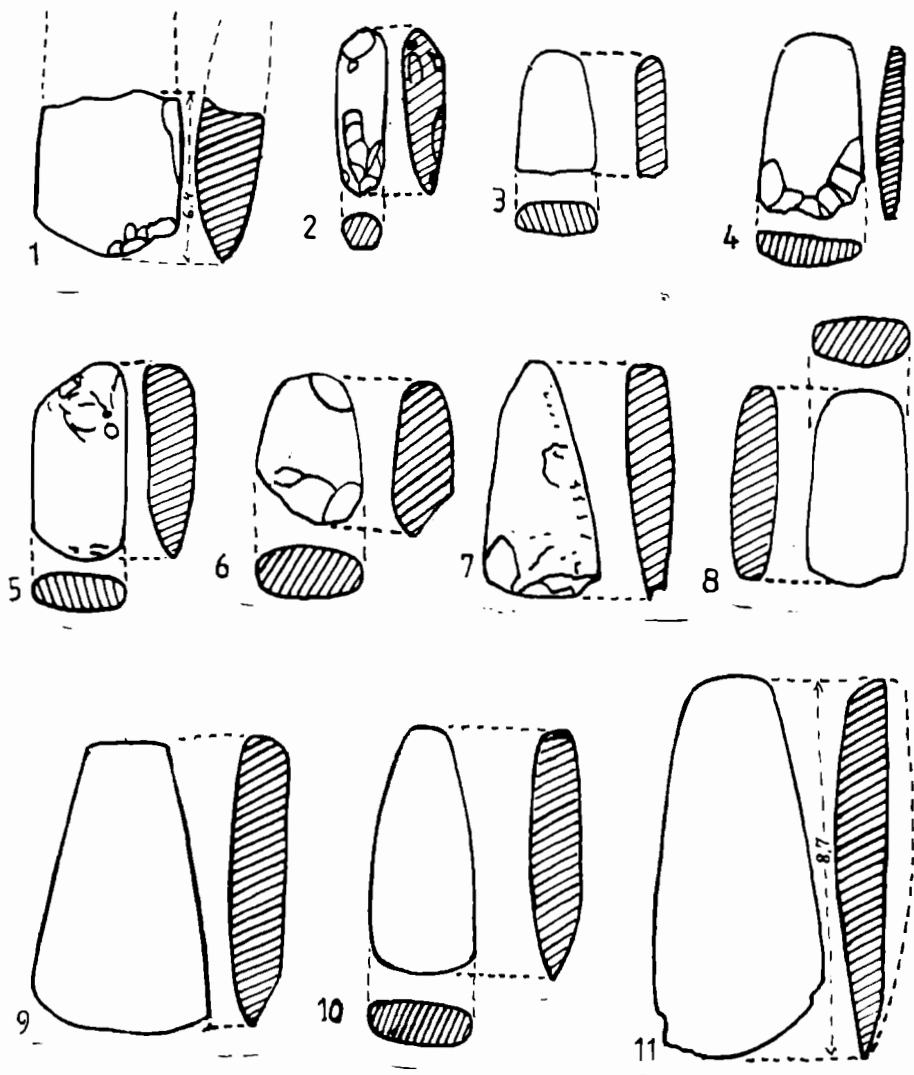

Fig. 6. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1. Glăvăneștii Vechi (după Eugen Comșa op. cit. În: *Dacia*, XXII, 1978, p. 5, și fig. 7/1); 2-11. Trestiana (după N. Ursuleseu op. cit., Suceava, 1983: 2=pl. 4/12; 3=pl. 2/7; 4=pl. 4/3; 5=pl. 4/8; 6=pl. 1/7; 7=pl. 1/6; 8=pl. 2/8; 9=pl. 2/1; 10=pl. 3/8) 11. Mălușteni (după C. Magda Mantu: op. cit. În: *Arh. Mold.*, XI, 1987, p. 202, fig. 10/4).

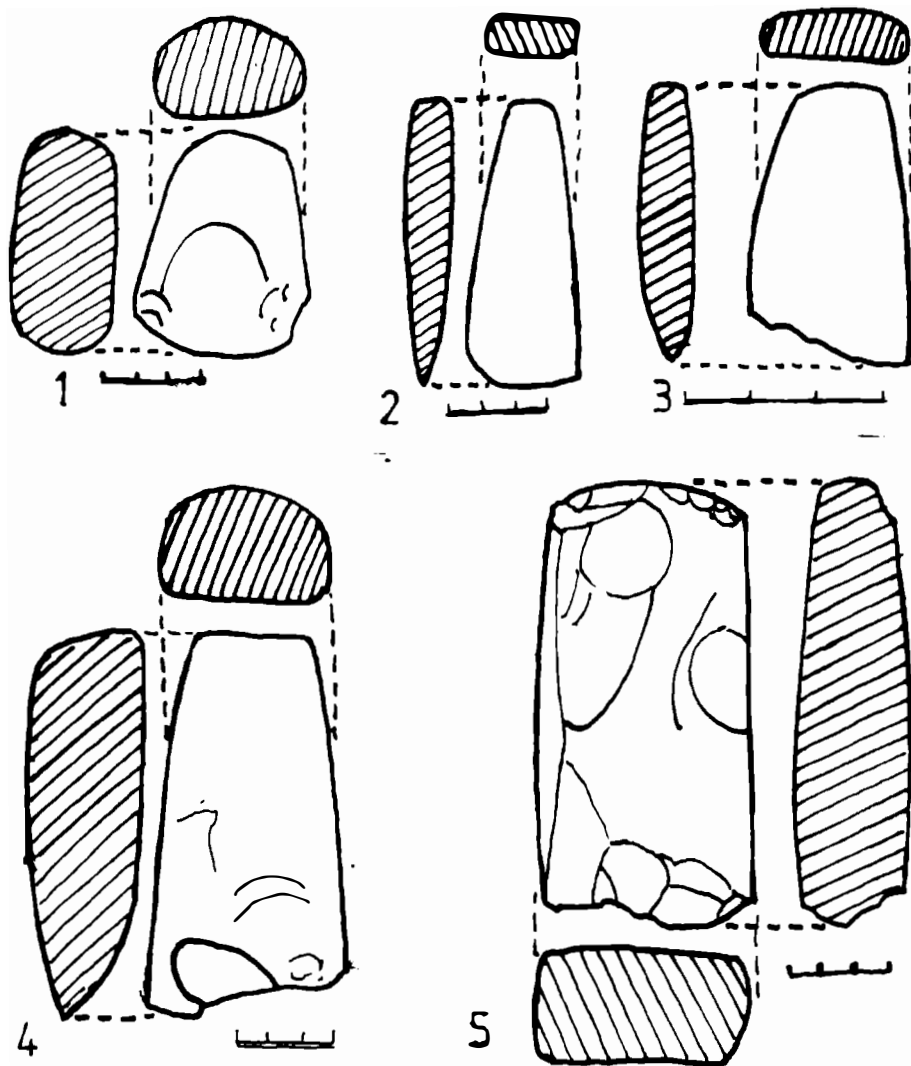

Fig. 7. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1-5. Trestiana (după Eugenia Popușoiu: op. cit. În: Sesiunea de comunicări a Muzeelor de istorie, 1964, 1, 1970, p. 31, fig. 3).

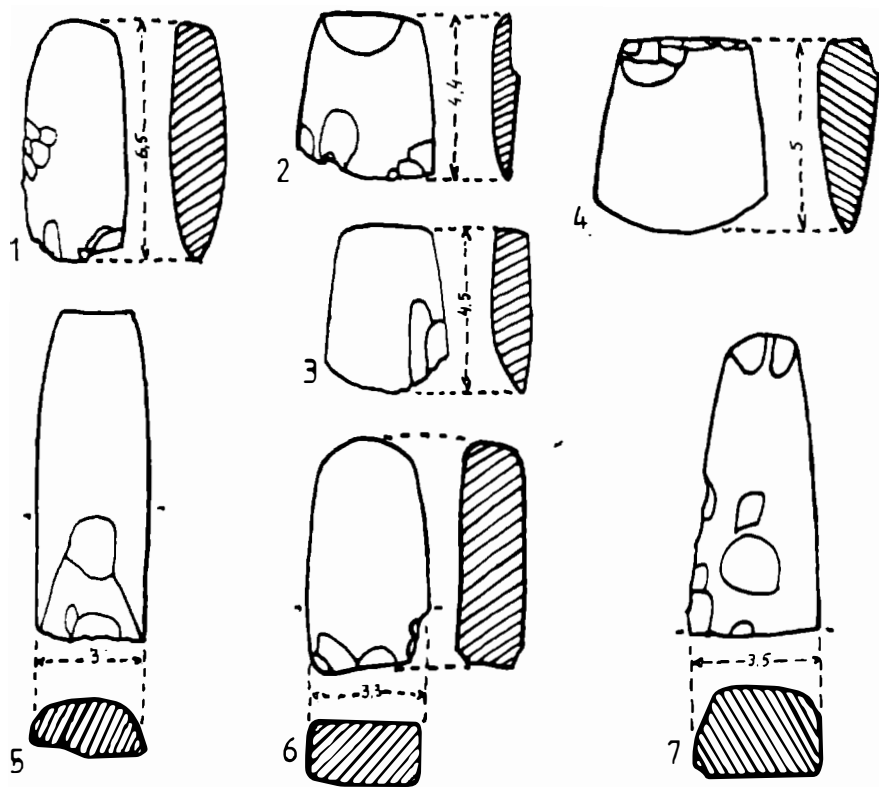

Fig. 8. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1-7. Perieni (după M. Petrescu-Dâmbovița: op. cit. În: Materiale, III, 1957, p. 74, fig. 7/2-6, 13,14).

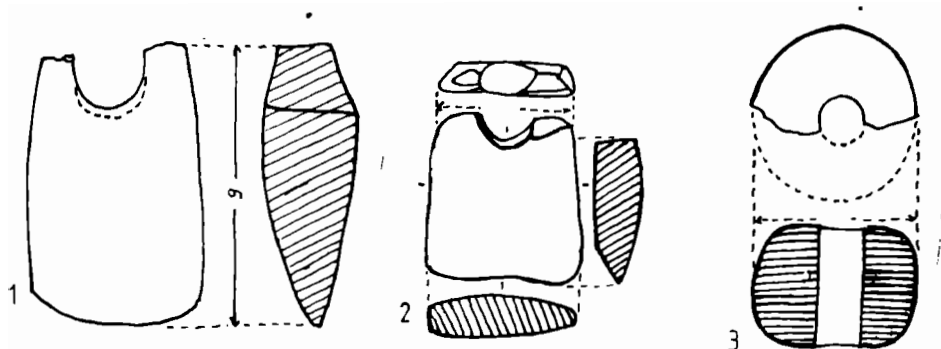

Fig. 9. Unelte de piatră șlefuită din arealul culturii Starcevo-Criș din Moldova: 1. Suceava "Parcul Cetății" (după N. Ursulescu: op. cit. În: *Carpica*, V, 1972, p. 73, fig. 2/1); 2-3. Balș (după Eugenia Popușoiu: op. cit. În: *Sesiunea de comunicări a Muzeelor de istorie*, I, 1970, p. 9, fig. 4/2-3).

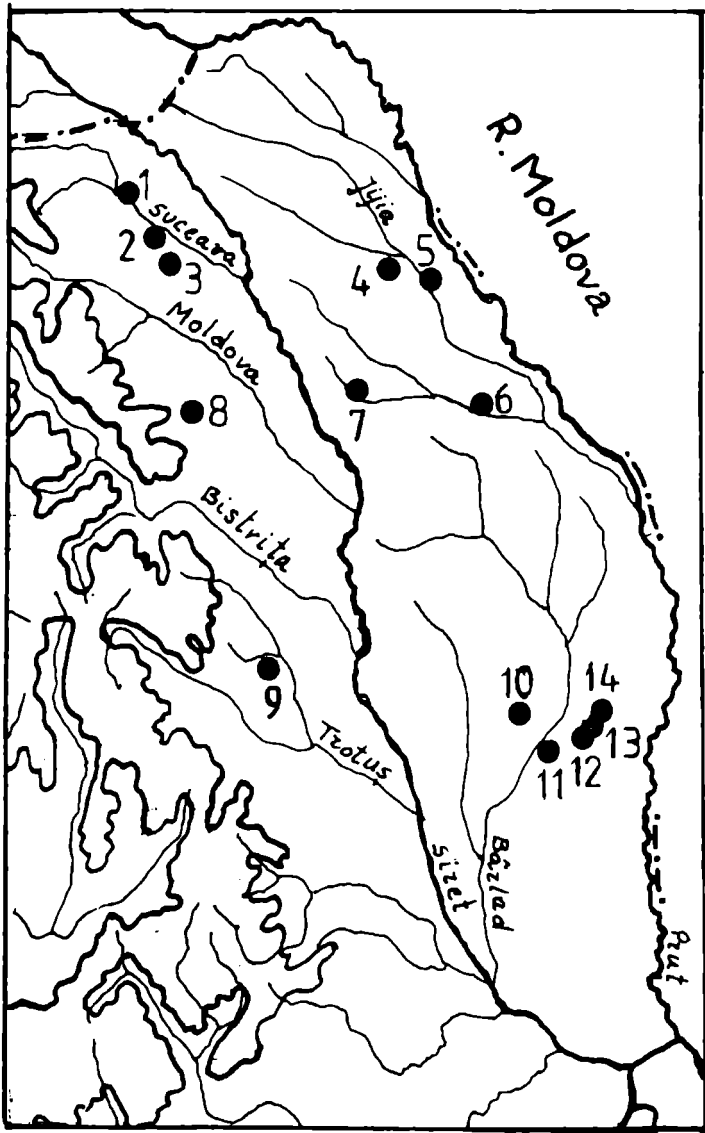

Fig. 10. Așezările Starcevo-Criș din Moldova în care s-au găsit unelte de piatră șlefuită (publicate): 1. Călinești-Enache; 2. Suceava "Parcul Cetății"; 3. Ipotești; 4. Pogorăști; 5. Glăvăneștii Vechi; 6. Valea Lupului; 7. Balș; 8. Grumăzești; 9. Vermești; 10. Perieni; 11. Trestiana; 12. Mălușteni "Via Schineni"; 13. Mălușteni "Recea"; 14. Mânzătești.